

RESSENYES

DEAR, Michael (2013)

Why walls won't work: Repairing the US-Mexico Divide

Nova York: Oxford University Press, XIII + 270 p.

ISBN: 978-0-19-989798-8

Why walls won't work és una crònica del territori que s'estén a banda i banda de la frontera entre Mèxic i els Estats Units, tot traçant-ne la llarga història d'interacció. La temàtica pot sorprendre si tenim en compte que l'autor, Michael Dear, és més conegut per la seva investigació en geografia urbana i és una de les figures clau de l'anomenada Escola d'Urbanisme de Los Angeles, juntament amb Mike Davis, Edward Soja o Allen J. Scott. La seva localització, a la Universitat del Sud de Califòrnia (Los Angeles) (encara que actualment a la Universitat de Califòrnia a Berkeley), feia fàcil que s'interessés per aquella regió, i l'any 2002 inicià un viatge de descoberta al llarg de la frontera per tots dos costats, que completà el 2005. El primer resultat acadèmic fou *Postborder City: Cultural spaces of Baja California* (2003), coeditat juntament amb Gustavo Leclerc. Amb aquella obra, superava la línia iniciada per Lawrence A. Herzog, geògraf de la Universitat Estatal de San Diego, el 1990 amb el concepte de «metròpoli transfronterera», en incloure-hi variables culturals, socials i històriques. El que comença una mica fortuïtament, ha acabat sent

una sòlida línia d'investigació, de la qual la present obra n'és un pas més, però segurament no el definitiu.

L'obra s'estructura en deu capítols i, malgrat que no estan agrupats en parts, se'n poden diferenciar dues. De l'1 al 6, s'hi exposen els orígens i la consolidació de la «tercera nació», mentre que del 7 al 9 s'hi analitzen els impactes que l'enduriment de la política fronterera dels Estats Units i de la violència a Mèxic hi estan tenint. El darrer capítol funciona a manera de conclusió i respon justament a la pregunta que planteja el títol. Cap dels capítols és estrictament teòric, ni tan sols els primers. Tanmateix, l'aproximació teòrica de Dear, iniciada a *Postborder City*, és consistent i es va teixint gradualment. Això fa del text una lectura més amena, més assequible per als lectors no acadèmics, que, juntament amb l'estil elegant i rítmic de l'autor, provoca la impressió, en alguns moments, d'estar llegint una novel·la. Tanmateix, de vegades, sobretot a la primera part, l'exposició no segueix un ordre clar, i aquesta circumstància en dificulta la comprensió.

El marc teòric de l'anàlisi és la «tercera nació», un concepte referit a l'espai

material i cognitiu compartit als dos costats d'una frontera, tot i que a Mèxic i als Estats Units, com anota l'autor, genera certa polèmica, amb l'excepció del món de l'art, on ha tingut una bona acceptació. Encara que no en rastreja l'origen ni la difusió (ni els episodis polèmics), cosa que hauria sigut una aportació interessant, el concepte apareix a la dècada de 1980, difós pels mitjans de comunicació. Per Dear, la «tercera nació» fa referència a un espai local i regional intermedi entre dos estats nació, on la frontera geopolítica és transcendida per les interaccions quotidianes socials, econòmiques, culturals o urbanes entre tots dos costats. Com a resultat d'aquesta interacció contínua, s'acaba generant el que l'autor identifica com les dues dimensions de la tercera nació: la integració material transfronterera i la dimensió cognitiva o psico-geogràfica. La primera es refereix a la integració econòmica, la mobilitat transfronterera, els projectes de desenvolupament regional compartits, les relacions socials, la població, etcètera, mentre que la segona fa referència a les percepcions, les actituds, les emocions i els comportaments respecte a la integració material, a la hibridació cultural i a la identitat, és a dir, al reconeixement de la singularitat d'aquell espai i de la diferència respecte als espais i les identitats dels estats nació. La formació dels conjunts coherents d'idees, els «mapes mentals» o les «psico-geografies», és un procés dinàmic i variable en tant que poden variar en el temps i en l'espai i en funció de contingències conjunturals, alhora que varien d'una persona a una altra d'acord amb la seva experiència de l'estat nació, de la frontera i de l'«altre costat». En el cas de la frontera entre Mèxic i els Estats Units, Dear hi identifica quatre fases històriques, cada una de les quals està associada a una psicogeografia diferent: la *frontier*, la *border*, la *line* i, finalment, la tercera nació.

Als primers sis capítols, s'hi exposa el procés de formació material i cognitiva

de l'espai transfronterer actual. Seguint un ordre cronològic, al capítol 2, primer, repassa la territorialitat d'aquell espai abans de l'arribada dels europeus. Des de l'antropologia, s'ha identificat un espai cultural, anomenat «Aridoamèrica», diferenciat de les cultures de la Mesoamèrica i de les Grans Planes, que coincideix bastant amb l'espai transfronterer. Com en l'actualitat, la integració regional seguia una direcció de nord a sud i, en aquest sentit, s'interpreten les subàrees culturals anasazi i la Gran Chichimeca. Als capítols 1, 3 i 4, s'hi desgrana la dimensió material de les tres primeres fases històriques. Des de l'arribada dels castellans al segle XVI i fins a principis del segle XX, aquest espai va ser per als espanyols, per als mexicans i per als nord-americans una frontera (*frontier*) difícil de controlar, colonitzar i defensar, poblada per «indis bàrbars» que se'ls resistien. En aquest darrer sentit, durant els segles XVIII i XIX, es consolidà un poder indígena, l'Imperi comanxe, a l'actual Texas i nord-est de Mèxic, que detingué el control real d'aquell territori. Tanmateix, després del tractat de Guadalupe-Hidalgo de 1848, pel qual es fixava la línia fronterera actual, i a mesura que els dos estats nació consolidaven el seu domini als costats respectius, aquest espai va esdevenir una nova frontera (*border* i *line*). Des de la precisa delimitació que s'inicià el 1849, passant per la creació de la US Border Patrol el 1924 i fins a la fortificació actual per part dels Estats Units a partir de 1994, així com la urbanització progressiva, amb la fundació d'una vintena de «ciutats germanes» d'un extrem a l'altre (de San Diego-Tijuana a Brownsville-Matamoros). El capítol 5 està dedicat a la quarta fase, la consolidació material de la tercera nació. Per argumentar-ho, l'autor es basa en les anades i vingudes quotidianes en totes dues direccions, la integració econòmica, la cooperació transnacional i transfronterera en l'àmbit del medi ambient, el creixent nombre de població mexicana al sud-oest

dels Estats Units i la hibridació cultural (l'*spanglish*, la gastronomia *tex-mex* o la diversitat religiosa). La dimensió cognitiva de cada una de les quatre fases materials és tractada al capítol 6. Si bé exposa algunes característiques de les mentalitats frontereres (*borderland mentalities*) del segle XVI fins a final del XX, l'atenció se centra en la fase actual. Com s'hi mostra, conviuen psicogeografies diferents i, fins i tot, oposades: el reconeixement de la tercera nació i l'aversion a Mèxic per part de la població dels Estats Units i viceversa.

La conclusió a la qual ens condueix Dear en els primers capítols és que diferents elements materials i cognitius fragmenten i dificulten, en tots dos costats, la consolidació de la tercera nació. Això ens porta directament a la segona part. Al capítol setè, s'hi detallen les polítiques fronterera i migratòria adoptades pels Estats Units després dels fets de l'onze de setembre de 2001. La creació del Departament de Seguretat Nacional i de la Iniciativa Frontera Segura han convertit la qüestió migratòria en un assumpte de seguretat nacional, tal com s'ha tornat a posar de manifest en el debat sobre la reforma migratòria. Aquest canvi de paradigma, iniciat pel president Bush i consolidat, per sorpresa de molts, per Obama, ha tingut uns efectes materials evidents: la fortificació de la frontera amb Mèxic, l'increment del nombre d'agents de la Patrulla Fronterera, la detenció, el jutjament i l'expulsió massiva d'immigrants indocumentats (i fins i tot de ciutadans nord-americans), entre d'altres. La seva realització s'ha dut a terme mitjançant una aliança públic-privada, que l'autor denomina «Border Industrial Complex». Al capítol 8, amb menys precisió que l'anterior, s'hi analitza la irrupció de la violència al nord de Mèxic, especialment a partir de la «segona revolució mexicana» (la presa de la presidència del país per part del PAN l'any 2000) i la guerra del narco (el conflicte entre els grups criminals, i entre aquells i l'estat). Des d'un

punt vista teòric, Dear demostra que Mèxic no és un narcoestat ni un estat fallit, com s'argumenta des dels Estats Units, sinó que més aviat es tracta d'un estat «not out of danger» ('no absent de perill'). A continuació, s'analitzen, al capítol novè, els efectes de totes dues contingències en els diferents àmbits (interaccions econòmiques, institucionals, culturals, etc.). S'han produït ruptures a nivell material i cognitiu, però, alhora, s'han enfortit les mostres d'unitat (oposició a l'enduriment de la frontera en tots dos costats i noves iniciatives de cooperació transfronterera). En aquest darrer sentit, finalment, al darrer capítol, Dear enumera, a tall de conclusions, nou raons per les quals els «murs» no podran aturar la tercera nació: la frontera és un espai de connexió, el mur és una aberració, la prosperitat de les ciutats germanes requereix que no hi hagi barreres, a la migració no l'atura cap mur, hi ha interessos econòmics que requereixen que no hi hagi fronteres, la identitat terceronacional ja existeix, el Border Industrial Complex té punts febles, Mèxic està fent esforços per construir un estat democràtic fort i els murs sempre cauen.

Malgrat l'interès dels temes tractats i dels resultats obtinguts, l'estudi presenta algunes febleses. Probablement, la més significativa és l'oblit d'altres factors, no tan conjunturals, que representen un fre a la consolidació de la tercera nació, com ara les diferències socioeconòmiques entre tots dos costats, que s'han anat eixamplant progressivament. El contrast fins i tot és evident entre Rio Grande Valley, al sud de Texas, i el Bajo Bravo, al nord de Tamaulipas, l'àrea de la frontera on la diferència és menor. També hauria estat interessant reflexionar sobre la possibilitat d'altres «terceres nacions» arreu del món. Al marge d'això, l'obra constitueix una aportació nova a l'estudi de la regió transfronterera entre Mèxic i els Estats Units. En primer lloc, perquè, des de la geografia, no s'han analitzat gaire els

dos costats com un sol conjunt regional i, en segon lloc, perquè inclou la totalitat de la frontera. En tots dos sentits, aporta una visió més general, encara que menys detallada, complementària a estudis com ara, per exemple: *Tejano South Texas. A Mexican American cultural province*, del geògraf Daniel D. Arreola (2007). Així mateix, s'afegeix a un creixent interès pels efectes regionals de l'enduriment de la política fronterera dels Estats Units i la violència a Mèxic, juntament amb

treballs com ara *America: War Along the Borderline*, d'Edward Vulliamy (2010), i *Run for the Border: Vice and virtue in US-Mexico border crossings*, de Steven W. Bender (2012).

Xavier Oliveras González
El Colegio de la Frontera Norte
xoliveras@colef.mx

DELGADO VIÑAS, Carmen y PLAZA GUTIÉRREZ, Juan Ignacio (eds.) (2012) *Territorio y paisaje en las montañas españolas: Estructuras y dinámicas espaciales* Santander: Ediciones de Librería Estvdio, 249 p. ISBN: 978-84-932023-7-8

El estudio de las montañas está presente en la geografía española desde hace años. Por ejemplo, en las I Jornadas de Geografía sobre Población Española (Salamanca, junio de 1987), organizadas por el Departamento de Geografía de la Universidad de Salamanca y el Grupo de Geografía de la Población de la AGE, se expuso una ponencia dedicada a la población de las montañas españolas. Asimismo, en noviembre de 2002, el Departamento de Geografía de la Universidad de Oviedo y la Asociación de Geógrafos Españoles organizaron las Jornadas sobre Patrimonio y Desarrollo en Áreas de Montaña. También ha habido y hay grupos de investigación de diversos departamentos de geografía que tienen la palabra *montaña* en su identificador. Entre otros, el Colectivo de Investigadores sobre las Montañas Españolas (CIMA) elaboró diversos proyectos de investigación y publicó un interesante vocabulario sobre geografía de la montaña (CIMA, 2005); el Grup de Recerca en Àrees de Muntanya i Paisatge (Universitat Autònoma de Barcelona); el de

Dinámica Forestal de las Montañas Ibéricas (Universidad Autónoma de Madrid); Paisatge i Paleoambient a la Muntanya Mediterrània (Universitat de Barcelona); Geografía Física de Alta Montaña (Universidad Complutense de Madrid), o el Grupo de Trabajo sobre las Montañas Españolas (Salamanca). También cabe destacar el Instituto Pirenaico de Ecología (antes Instituto de Estudios Pirenaicos), con su revista *Pirineos* y la desaparecida editorial Geoforma, que, entre 1991 y 2001, publicó una notable serie de libros sobre geografía y ecología de montaña.

Todo este preámbulo sirve para enmarcar el libro de la presente reseña, puesto que sus dos editores forman parte de esta larga tradición de estudios geográficos de las montañas españolas y ambos formaron parte del CIMA. El libro es parte del proyecto de investigación titulado *Dinámica socioeconómica y articulación espacial de las montañas en España: Experiencias y orientaciones para el desarrollo sostenible y la política de cohesión territorial*, en el que han participado diversas